

Makam Dağarımız ve Müfredat Programımız

Our Makam (modes in Turkish classical music) Repertoire and Curriculum Program

Neşe CAN

G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği ABD Ankara-TÜRKİYE nesecan@gazi.edu.tr

ÖZET

Eskiden beri müzik ve, müziğin önemli bir unsuru olan makamlar eğitimde ağırlıklı bir yere sahip olmuştur. Ancak günümüzde ülkemizdeki müzik eğitiminde makam seçimine gereken önem verilmemektedir. Bu makalede okullarımızda eğitim ve öğretimde kullanılacak olan makamların seçiminin günümüz repertuarı üzerindeki istatistiksel araştırmalara dayandırılması görüşü öne sürülmektedir. Bu görüşü savunabilmek amacıyla geleneksel müziklerimize ait günümüz repertuarını oluşturan 20000 civarındaki eser üzerinde bir inceleme yapılarak en sık kullanılan makamlar tespit edilmiştir. Çalışmada müfredat programları incelenmiş, günümüz repertuarında ve okullarımızda kullanılan makamlar arasında bazı uyumsuzluklar görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Müzik Eğitimi, Geleneksel Müziklerimiz, Makam Dağarı, Müfredat Programı.

ABSTRACT

Since the old times, music and makams, which constitute an important element of music, have had an important place in education. However, today, the necessary emphasis is not placed on the choice of makams in musical training in our country. The approach, whereby the makams to be used in training and education in our schools are based on statistical researches on today's repertoire, is set forth in this article. With the aim of supporting this approach, an examination on approximately 20000 musical works that constitute today's repertoire of our traditional music was carried out and the most frequently used makams were determined. The study involved the examination of curriculum programs and some inharmoniousness was observed between the makams used in today's repertoire and those used in our schools.

Key words: Musical Training, Traditional Music, Makam Repertoire, Curriculum Program

1. Giriş

Eski Çin, Sümer ve Grek medeniyetlerinde müziğin eğitimdeki önemi bilinmekteydi. Bunun yanı sıra müzik eğitiminde hangi makamların kullanılması gerektiği de eskiden beri tartışılan bir konu olmuştur (Monro, 1894, 1). Platon'un "Devlet" adlı eserinde eğitimlerin en iyisinin müzik olduğu ve müziğin söz, makam ve ritm olmak üzere bu üç elemanın karışımından meydana geldiği vurgulanmaktadır. Eserde aynı zamanda makamların insanlar üzerindeki etkilerine de değinilerek, insanlara hüznü veren, tembelleğe sevk eden makamlardan söz edilmekte, savaşta ve devlet yönetiminde hangilerinin kullanılması gerektiği tartışılmaktadır (Eyüboğlu, Cimcoz, 1988, 88-92). Müziğin ve müzik makamlarının bu gücünden her devirde ve her alanda yararlanılmıştır. Tarih boyunca Türkler hastalıkların tedavisinde ve savaşlarda askerlere cesaret vermek gibi amaçlarla müziği sık sık kullanmışlardır (İnan, 1986, 93-111). 15. yüzyıldan itibaren yazılan müzik kitaplarında makamların insanlar üzerindeki etkilerine yer verilmiştir (Hızır b. Abdullah, 36 b)(Tekin, 1999, 205). 17. yüzyılda Evliya Çelebi de akıl hastalarının müzikle tedavi edildiğini bildirmektedir (Çelebi, 1986, 362).

2. Müzik Eğitimi ve Geleneksel Müziklerimiz

Müzik günümüzde de eğitim sistemlerinin en önemli araçlarından birisidir. Ancak ülkemizde ilköğretim 1. kademededen itibaren okullarımızdaki müzik eğitiminde müziğin bu gücünden yeteri kadar yararlanılmamakta ve müzik eğitiminde makam seçimine gereken önem verilmemektedir. Okullarımızdaki müzik faaliyetlerini iki açıdan ele almak mümkündür: 1-Müziğin kendisinin öğretimi. 2- Müziğin eğitim ve öğretimde araç olarak kullanılması. Müzik özellikle ilköğretim 1. kademedede araç olarak kullanılmalıdır. Ancak İlköğretim Kurumları Öğretim Programları hazırlanırken bu ikinci noktanın yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir (MEB, 1994). Branş öğretmeni müziğin kendisini öğretir, sınıf öğretmeni ise ilköğretim 1. kademedeki ders konularını öğretmek için müziği etkin bir araç olarak kullanır. Bu bakımdan müzik, sınıf öğretmenin elindeki en değerli ve güçlü işitsel malzemelerden birisidir. İlköğretim 1. kademedeki ders konuları ile, kendi geleneksel müziklerimizin dizilerine göre yapılmış okul şarkılarının konularının paralel olmasına ve makam seçimine özen

gösterilerek en etkin ve derin öğrenme sağlanabilecektir. Bu bakımdan kendi kültürümüze ait müzikler eğitim ve öğretim açısından en değerli malzemelerdir. Tarihsel kökleri hayli derin olan Geleneksel sanat ve halk müziklerimizin elbette çok zengin repertuarları vardır. Ancak genelde yetişkinlere hitap eden bu repertuarlardaki eserlerin çoğu doğal olarak uzunluk, konu, ses sahası ve ritm gibi yönlerden ilköğretim okulları ve lise öğrencileri için uygun değildir (Batı Sanat Müziğindeki klasik formlar gibi). Bu bakımdan kendi müzik kültürümüze dayalı çocuk şarkıları bestelenerek okul şarkıları repertuarının geliştirilmesi, okullarımızdaki müzik eğitim ve öğretiminde kullanılmak üzere malzeme sağlaması bakımından çok önemlidir. İlköğretim ve lise düzeyindeki mevcut müzik eğitimi kitapları incelendiğinde yerel müziklerimize dayalı okul şarkılarına az yer verildiğini görmekteyiz. Bunun nedeni büyük ölçüde okul müziği repertuarımızda 1970 li yıllara kadar Geleneksel müziklerimize dayalı çocuk şarkılarının yok denecek kadar az olmasıdır. Buna karşılık bu repertuardaki çocuk şarkılarının neredeyse tamamına yakın bir kısmının Batı Müziğine ait majör ve minör tonlardan yapıldığı görülmektedir. Makam ve ritm bakımından tamamen yabancı müzik unsurlarının egemen olduğu böyle bir okul müziği repertuarı, müzik eğitimi ve toplum arasındaki bağların zayıflamasına yol açmıştır. 1970 li yıllardan itibaren eğitim müziği bestecilerimiz bu durumu görerek yapmış oldukları okul şarkılarında geleneksel müziklerimizin malzemelerine yönelmeye başlamışlardır. Bunun üzerine makamsal çocuk şarkılarımızın repertuar içerisindeki oranı artarak günümüzde % 30 lara ulaşmıştır (Sağır, 2002, 197-199). Ancak bazı sınıf öğretmenleri ve branş öğretmenleri bu oranı da yeterli bulmamaktadırlar (Ergöz, 2003, 96-105). Yerel dizilere göre bestelenmiş çocuk şarkılarıyla eğitime başlanırsa çocuk yabancı kültürlerle ait müzikleri daha kolay anlayacak ve Dünyaya açılımı daha hızlı olacaktır. Aynı şekilde ilköğretim 2. kademe ve lise düzeyindeki müzik eğitim ve öğretiminde de kendi geleneksel müziklerimize dayalı okul şarkılarına ağırlık verilmelidir. Bu sayede öğrenci kendi doğal çevresinden tanıdığı müzikleri okulda da duyduğu zaman çevresi ve kendisi ile daha uyumlu hale gelecek, ayrıca bu durum okul dışındaki müziğin gelişmesine de katkıda bulunacaktır.

3. Okullarımızda Kullanılacak Olan Makamların Seçimi

İlköğretim 1. kademededen itibaren yerel müziklerimize dayalı çocuk şarkılarına ağırlık verirken makam seçimine de özen gösterilmeli, bu seçim belli bir sistem ve metoda göre yapılmalıdır. Esasen amacımız öğrenciye makam öğretmek değil, eğitim ve öğretimde daha kaliteli insan yetiştirebilmek için müziği ve bu arada makamları araç olarak kullanmak olmalıdır. Öğrencilerin kolay anlayabilecekleri müzikleri seçerken konuya ritm, form açısından da yaklaşmak mümkündür. Ancak bu makalede, geleneksel müziklerimize ait günümüz repertuarında en yaygın ve sık olarak kullanılan makamların okullarımızda kullanılması konusu ele alınmaktadır. Eğer sık kullanılan makamları belirleyebilirsek okullarımızda bunları kullanmamız eğitim ve öğretimde kolaylık sağlayacaktır. Sık kullanılan makamlar bizim karakterimizi ve kültürümüzü daha iyi yansıtmakta, içerisinde yaşadığımız kültür bir öğretmen gibi bize bu makamları öğretmektedir. Dolayısıyla bu makamlar kolaylıkları nedeniyle eğitim ve öğretime en uygun malzemelerdir. Sık kullanılan bir makamı tanıyan öğrenci, çok fazla karşılaştığı bu makamı her duyduğunda daha bilinçli ve eğitilmiş bir birey olarak bu makam hakkında değerlendirmeler yapabilecek, böylece okulda aldığı eğitim onun çevresiyle daha iyi uyum içerisinde olmasını sağlayacaktır. Okullarımızda sık kullanılan makamları tercih etmenin, kolay öğretilmesinin yanında bir diğer faydası da, öğrencinin eski makamları anlayabilmesinde bir köprü teşkil edecek olmasıdır. Oysa öğrenciye iki yüz sene öncesinin makamını öğretmeye çalışırsak bunlar da çocuk için yabancı müzikler gibi anlaşılmaz hale gelecek ve kendi müziklerini tanımaları açısından da bir fayda sağlamayacaktır. Bu nedenle en sık kullanılan makamlar tespit edilerek bunlar eğitim ve öğretimin ilk basamaklarından itibaren, az kullanılanlar ise ileri eğitim ve öğretim kademelerinde ve konservatuarlarda kullanılmalıdır. Bir makama ait eserler repertuar içerisinde ne kadar fazla ise o makam o kadar rağbette ve hâkim demektir. Fazla kullanılan makamlar az kullanılanlara göre daha çok tercih edilen makamlardır. Dünyanın en önemli makamsal müziklerinden biri olan Geleneksel Türk Sanat Müziği repertuarının zaman içerisinde gerek makam, gerekse eser sayısı bakımından sürekli değişikliğe uğradığı görülmektedir. Tarih boyunca değişik zamanlarda bir çok makam ortaya çıkmış, eski makamlardan bazıları ise unutulup gitmiştir. Osmanlı döneminden

günümüze doğru değişen makam popülerlikleri hakkında yapılan bazı çalışmalar vardır. (Can, 2006)(Durmaz, 1991). Tarihsel kayıtlar incelendiğinde her dönemin revaçta olan makamlarının farklı farklı olduğu görülür Bu durum Divân şairlerinin şiirlerine bile yansımıştır. Şairler o dönemde hangi makam rağbette ise onu kullanmaya özen göstermişlerdir (Can, 1993, 273-278). Günümüzde ise çok değişik bir repertuar ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla okullarımızda kullanılacak makamların hangileri olmasına karar verirken günümüz repertuarının dikkate alınması gerekmektedir. Bu amaçla Geleneksel Türk Sanat Müziği'nde günümüz repertuarına ait 20000 civarındaki eser üzerinde kendi yaptığım bir incelemede repertuar içerisindeki eser sayısı çokluğuna göre ilk on sırada yer alan makamların 1- Nihâvend, 2- Hicâz, 3- Râst, 4- Hüzâm, 5- Uşşâk, 6- Kürdîhicâzkâr, 7- Muhayyerkürdî, 8- Hüseyinî, 9- Segâh, 10- Karcığâr olduğunu tespit ettim. Buna benzer bir şekilde yapılan Geleneksel Türk Halk Müziği ile ilgili yaklaşık 2000 türkünün incelendiği bir başka çalışmada repertuar içerisindeki eser sayısı çokluğuna göre ilk sekiz sırada yer alan makamlar : 1- Hüseyinî, 2- Uşşâk, 3- Hicâz, 4- Segâh, 5- Râst, 6- Karcığâr, 7- Muhayyer, 8- Nevâ'dır (Doğan, 1996: 7). Sınıf öğretmenleri ve branş öğretmenleri görev yaptıkları bölgelerde egemen olan müzik beğenilerine göre Geleneksel Türk Sanat Müziği ve Geleneksel Türk Halk Müziği repertuarlarında görülen bu makamsal ağırlık sıralamasından faydalanmalıdırlar.

4. Müfredat Programında Yer Alan Makamlar

1986 Yılına kadar ortaokul ve lise müzik dersi öğretim programlarında geleneksel müziklerimize ait makamlara yer verilmemiştir. Ancak bu tarihten itibaren müfredat programına alınan geleneksel müziklerimize ait makamlar seçilirken günümüz repertuarı pek fazla dikkate alınmamıştır. 1986 Yılı Ortaokul Ve Lise Müzik Dersi Öğretim Programında orta III. sınıftan itibaren yer alan makamlar sırasıyla Râst, Uşşâk, Mâhur, Hüseyinî, Hicâz, Nihâvend, Sabâ, Karcığâr, Suznâk, Segâh, Hüzam, Nikriz, Eviç, Hicâzkâr ve Kürdîhicâzkâr'dır (M.E.B. Tebliğler Dergisi, 1986, 134-136). 2000 Yılı İlköğretim Okulu Müzik Programında ise 7. sınıftan itibaren Hüseyinî, Râst, Nihâvend, Kürdî, Hicâz ve Karcığâr makamlarına yer verilmiştir (M.E.B., 2000, 60-80). 1991 Yılı Lise Ve Dengi Okullara Ait Seçmeli Müzik Programındaki makamlar ise 3.

dönemden itibaren Çargâh, Mâhûr, Acemaşîrân, Karcığar, Sâbâ, Segâh, Hicâzkâr, Kürdîhîcâzkâr ve Nihavend'dir (M.E.B. Tebliğler Dergisi, 1991, 29-32). Okullarımızdaki uygulamalarda ise makam seçiminde büyük ölçüde öğretmenlerin kişisel düşünceleri hakim olup, belli bir birlik ve düzen görülmemektedir. Okullarımızda müzik eğitiminde kullanacağımız makamlar müfredat programı hazırlayan kişilerin beğenilerine veya günümüzde geçerliliğini çoktan kaybetmiş bazı teorik makam sınıflamalarına dayanmaktadır. Müfredat programı için makam seçimi yapılırken belli bir sistem ve metod takip edilmediği, yukarıda belirtilen günümüz repertuarındaki rağbet gören makamların fazla dikkate alınmadığı görülmektedir. Söz gelimi, geleneksel müziklerimize ait günümüz repertuarındaki Nihâvend, Hicâz, Hüseyinî gibi en fazla kullanılan makamların eğitim ve öğretim kademelerinin ilk basamaklarından itibaren verilmesine pek özen gösterilmemiştir. Yine bu programlarda yer alan başta Kürdî olmak üzere, Eviç, Nikriz, Acemaşîran, Mâhûr, Sabâ ve Hicâzkâr gibi makamlar günümüz repertuarında az kullanılmıştır ve bu makamlardan eser sayısı azdır. 1991 Yılı Lise Ve Dengi Okullara Ait Seçmeli Müzik Programına alınan makamlardan birisi de yukarıda belirtildiği gibi Çargâh'dır. Müzik öğretim programlarındaki bazı makamlar gibi (örnek olarak, Kürdî makamı Arel-Ezgi sistemine göre 13 basit makamdan birisidir, ancak günümüz repertuarında çok az kullanılmıştır) Çargâh makamının da belirli teorik makam sınıflamalarına dayanılarak programa alındığı anlaşılmaktadır. Eski müzik kaynakları incelendiğinde Osmanlı'dan günümüze her dönemde farklı farklı makam tasniflerine rastlanmaktadır (Kantemiroğlu, 2001)(Başer, 1995). 20. Yüzyıldaki araştırmacıların makam sınıflandırmaları da yine birbirinden farklıdır (Kutluğ, 2000)(Özkan, 1984)(Karadeniz, 1965). Arel-Ezgi (H. Sadettin Arel-Suphi Ezgi) sisteminde Çargâh makamı, eskilerin Râst dizisi yerine ana dizi olarak kabul edilmiş 13 basit makamdan birisidir olup Batı Müziği bakımından Do Majör dizisine benzer ve günümüz repertuarında rağbet görmemiştir (Kutluğ, 2000: 145-150). Klasik ve özellikle dînî müziğimizde kullanılan, ancak bugün tamamen unutulmuş olan eski Çargâh makamının dizisi ise Arel-Ezgi sistemindeki Çargâh makamı disisinden farklı olup "Çargâh perdesi'nde bir Zirgüleli Hicâz dizisi"nden ibarettir (Karadeniz, 1965, 114). Okullarımızdaki müzik eğitimi ile ilgili uygulamalarda

faydalanmak üzere Geleneksel Türk Sanat Müziğinde bu makamın eski ve yeni dizilerine göre yapılmış örnek eser bulmak pek mümkün değildir.

5. Sonuç

Ortaokul ve lise müzik dersi öğretim programlarına alınacak olan makamlar seçilirken geleneksel müziklerimize ait günümüz repertuarı pek fazla dikkate alınmamıştır. Daha çok belirli teorik makam sınıflamaları esas alınarak seçim yapıldığı için günümüz repertuarında rağbet gören makamlarla müfredat programında yer alan makamlar arasında bazı uyumsuzluklar vardır. Okul müziğimizde hangi makamların kullanılacağı önemli bir konu olup seçim kişilerin kanaatlerine bırakılamaz. Günümüz repertuarındaki en sık kullanılan makamlar en alt eğitim basamaklarından başlayarak verilmelidir. Sık kullanılan makamların algılanması, öğrenilmesi ve öğretilmesi daha kolay olduğu için eğitim ve öğretimde en uygun malzemelerdir. Sık kullanılan makamlar günümüzün beğenilerine daha çok hitap eden revaçta makamlar olduğundan günümüz kültürünü daha iyi yansıtır, bu nedenle öğrencilerin kendi müzik kültürlerini tanımaları ve çevreleriyle uyumlu bireyler olarak yetişebilmelerinde daha elverişli malzeme durumundadırlar. Geleneksel müziklerimize ait makam repertuarı konusunda yapılacak araştırmalar eğitim müziği bestecilerinin, eğitim, öğretim, planlama ve programcılarının çalışmasına ışık tutması bakımından da önem taşımaktadır. Okul müziği bestecileri daha fazla makamsal şarkı yapmalı ve müfredat programları hazırlanırken günümüz repertuarındaki makam dağılımları dikkate alınmalıdır. Makam seçiminde kişiden kişiye değişen sistemsiz yaklaşımlar yerine bu yöntemin kullanılması müzik eğitiminde birliğin, tertip ve düzenin sağlanması açısından da önemli olup, müzik eğitiminin ülkemiz kültürü ile bütünlük göstermesine katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Başer, F. Adile.(1995). *Abdülbaki Nasır Dede*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Can, M. C. (2006). “*Osmanlıdan Günümüze Popüler Makamlar ve Makam Dağarındaki Değişmeler*”, Uluslararası Osmanlı Dönemi Türk Musikisi Sempozyumunda sunulmuş bildiri, Bursa.
- Can, N. (1993). *Osmanlı Dönemi Türk Şiiri'nde Musiki Meşhuru*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Doğan, İ. (1996). “*Türk Halk Müziğinde Bölgelere Göre Makamlar-Ayaklar*”, Kültür Bakanlığı Uluslararası Türk Halk Kültürü Kongresinde sunulmuş bildiri, Haziran, Ankara.
- Durmaz, S. (1991). *Son İki Yüz yılda Geleneksel Türk Sanat Musikisinin Makam Dağarındaki Değişmeler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Ergöz, H.S., (2003). *Türk Müziğinde Çocuk Şarkıları*, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, İTÜ, İstanbul.
- Evliya Çelebi. (1986). *Seyahatnâme*, c. III-IV, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Eyüboğlu, S. Cimcoz, M. A, (1988). *Platon (Eflatun) Devlet*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hızır b. Abdullah, *Kitabü'l Edvar*, Staatsbibliothek zu Berlin, diez a. Oct 7.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kantemiroğlu, (2001). *Kitabü'l-İlmü'l-Musiki*, Çev. Yalçın Tura, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları-1500
- Karadeniz, M. E. (1965). *Türk Musikisinin Nazariye Ve Esasları*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No:238.
- Kutluğ, Y.F. (2000). *Türk Musikisinde Makamlar*, İstanbul: Yapı Kredi yayınları-1386
- MEB, (1994). *İlköğretim Kurumları Müzik Dersi Öğretim Programı*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- MEB, (2000). *İlköğretim Genel Müdürlüğü, İlköğretim Okulu Müzik Programı*, 6-7-8. Sınıf, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Monro, D. (1894). *The Modes Of Ancient Greek Music*. Oxford: At The Clarendon Press.
- Ortaokul Ve Lise Müzik Dersi Öğretim Programı*, T.C. M.E.B. Tebliğler Dergisi, sayı:2208, 21 Nisan 1986.

Ortaöğretim Kurumlarında Ders Geçme Ve Kredi Yönetmeliğini Uygulayacak Olan Lise Ve Dengi Okullara Ait Seçmeli Müzik Programı, T.C. M.E.B. Tebliğler Dergisi, sayı:2343(Ek), 16 Eylül 1991.

Özkan, İ.H. (1984). *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usulleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Sağır, T. (2002). *Cumhuriyetten Günümüze Okul Şarkıları Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Tekin, H. (1999). *Lâdikli Mehmet Çelebi ve Risâletü'l-Fethiyye'si*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Niğde Üniversitesi, Niğde.